

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Маргарет Драганова Димитрова

по конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“ в професионално направление 2.4. Религия и теология, (старобългарска книжнина и химнология), обявен в ДВ, бр. 7 от 24.01.2014 г.

с единствен кандидат доц. д-р Мария Атанасова Йовчева

Доц. д-р Мария Йовчева е напълно утвърден и уважаван изследовател не само сред българската научна общност, но и в чужбина. От библиографската справка, приложена в документите по конкурса, личи, че тя има значителна по обем и още по-значима по качество научна продукция. Затова свидетелстват и многобройните цитирания на нейни публикации у нас и в чужбина (над 1000). Откритията ѝ на оригинални творби на св. Климент Охридски, тезите ѝ, винаги новаторски, добре аргументирани и основаващи се на прецизна работа с изворите, безспорните ѝ приноси към историята на богослужението и библейски преводи са не само многократно цитирани, но и са дискутирани широко в научната общност и са повлияли на развоя на научните изследвания не само у нас, но и в чуждестранната славистична медиевистика. Проучванията ѝ хвърлят светлина върху книгите и текстовете, използвани в богослужението и проповедта от светите солунски братя и техните преки ученици и най-вече на техните следовници в средновековна България. Като очертава основни особености на старобългарския книжовен език, третия класически език на Европа, неговото използване в българските земи и изобщо в Slavia Orthodoxa, неговия развой и нормиране от IX до XIV в., доц. Йовчева прави и съществени приноси върху характера на преводите и начина на предаване в българска среда на съществени християнски понятия, догмати, интерпретации, върху формирането на стила на високите жанрове на християнската Църква с българска среда. Впечатляваща е не само библиографската справка за научните публикации на М. Йовчева от цялостния ѝ творчески път, но и конкретният списък с публикации, с които тя кандидатства за професор – както чрез обема си, така и чрез разностранността на приносите и значимостта и дълбочината на изказаните мнения и достигнатите изводи. Освен че е прецизна в детайлите и задълбочена в аргументацията, М. Йовчева не ограничава своите дирения до една или две области на палеославистиката – тя има значими постижения и при изследване на старобългарските библейски преводи, и на литургическите книги, и на богословската

терминология, и на църковния календар и най-вече в най-слабо развитата област през 50те-80-те години – историята на химнографското оригинално и преводаческо творчество на българските книжовници, историята на богослужебните практики и факторите, от които те зависят.

Доц. Йовчева кандидатства за професор с три книги, две в съавторство, най-новата е монография; още с 46 статии и студии и 21 енциклопедични статии, рецензии, персоналии, обзори, публикувани в различни научни списания и сборници у нас и в чужбина. Бих искала да отбележа, че тя е съставител на 4 сборника и редактор на една монография. Съставителството изисква не по-малко труд, себеотдаденост, време и най-вече научна компетентност и добросъвестност, а резултатите и значението на сборниците, над които тя е работила, е огромно.

Без съмнение изданието на старобългарския превод на Книга на пророк Йезекиил е събитие в палеославистиката (*Книга на пророк Йезекиил с тълкования*. Изданието е подготвено от Л. Тасева и М. Йовчева. Подбор на гръцкия текст Т. Илиева (= Старобългарският превод на Стария завет. Т. 2.). С. 2003, 454 с. (самостоятелната част на М. Йовчева е на с. 267–445; в съавторство с Лора Тасева с. 31–84).). За се направи такова издание, се изисква компетентност в няколко области – върху историята и версиите на старозаветния текст в гръцка среда, върху историята на типовете книги, които съдържат перикопи от тази библейска книга, върху историята на библейските преводи сред българите, върху библейската екзегеза в Късната античност на гръцки и нейните преводи сред славяните, върху историята на българския книжовен език, върху теорията и практиката на преводите на свещени текстове в Средновековието и сред българите в частност, върху особеностите на ръкописната книга. Бих искала да подчертая, че да се направи такова издание никак не е лесно – не само заради сложността при издаване на старозаветен текст, а и защото в случая той е снабден с тълкувания. Прецизно издание, каквото предлага обсъжданата книга, може да бъде направено само след задълбочена и веща работа със средновековните славянски ръкописи в съпоставка с варирането в гръцката традиция и при разбиране на богословските идеи, вложени в тълкуванията. Неслучайно изданието има шест положителни рецензии и е многократно цитирано.

Доц. Йовчева е един от авторите, написали най-приносни и новаторски глави в *История на българската средновековна литература* (София, 2008, 2009). Една част са посветени на историята на българската химнография и очертават убедително и компетентно, с достигната висока степен на синтез, промените в съставите, в

съдържанието, в езика на българските и по-общо славянските богослужебни книги, съдържащи служби за светци и празници от края на IX в. до XVI в. – в зависимост от авторитетния типик, от местни предпочитания и книжовно-езикови тенденции. Както в главите на *История на българската средновековна литература*, така и в множество научни статии върху химнографски произведения, М. Йовчева задължително ситуира средновековната славянска традиция в нейния византийски контекст, успява да обясни предпочитанията на българските творци в избора им на византийски образци (срв. например статиите 22, 23, 31, 39, 42). Убедителна е предлаганата от авторката периодизация на развоя на химнографията в контекста на цялата средновековна българска книжнина – отлично са характеризирани тенденции по времето на Цар Петър, на XIII и XIV век. (срв. и статиите 14, 16, 18, 22, 30, 31, 39). В *Историята*, М. Йовчева ясно и убедително тя формулира и приносите на най-видни средновековни български книжовници и особеностите на авторския им стил и образност. Такава степен на яснота може да се постигне само ако ученият продължително и задълбочено е работил с оригиналните текстове и ги е разглеждал в съпоставителен план.

На преводни и оригинални служби са посветени едни от най-значимите публикации на М. Йовчева, включително и най-новата ѝ книга, която е монографично изследване върху старобългарския миней (*Старобългарският служебен миней*. С., 2014, 352 стр.). Изследванията ѝ съдържат анализи на текстове и тенденции в широки хронологични рамки – от IX до XVII век. Тя успешно защитава мнението, че интензивните и систематични преводи и сътворяване на оригинални църковни песенни творби започва след идването на Кирило-Методиевите ученици в България към края на IX в. Специално място тя отделя на преводите и променените стратегии спрямо византийската химнография по времето на Цар Петър и нейните проучвания са едни от пионерските в палеославистиката (срв. главата в *Историята*, както и публикации 5, 24, 39). Доц. Йовчева базира заключенията си както на отлично познаване на научната литература от края на XIX до най-новите публикации, написани на различни езици, така и на отлично познаване на изворите – многобройни славянски и гръцки ръкописи. Работата ѝ се отличава със съчетаване на множество данни от различен характер – археографски, палеографски, литургически, културно-исторически, теория и история на превода. Освен това изводите си върху химнографския материал тя винаги съпоставя с изводи на други учени върху други жанрове от разглежданите периоди. Така тя борави с една усъвършенствана методика за датиране и локализиране на преводите – след като анализира огромен корпус от данни, тя с вещина подбира онези факти, които имат

диагностична стойност за локализацията и датировката на даден превод. В най-новата си книга например на основата на детайлни съпоставки между архаични източнославянски и южнославянски ръкописи – на макротекстово, текстологично и езиково равнище, тя очертава пътищата на трансмисия на архетипа, създаден в българска среда. Така например тя ясно формулира извода си кои служби от декемврийския миней са преведени от Кирило-Методиевите ученици в България – за св. Варвара, за св. Сава Освещени, за пророк Даниил и тримата отроци, за св. Игнатий Богоносец, първомъченик Стефан и др. (стр. 70). Сравнявайки внимателно преводачески подходи и предпочитания, тя аргументира извода си, че са „съществували преводачески кръгове, специализирани за различни типове произведения или корпуси, които са били предназначени и за различна публика“ (стр. 166). Бих искала да подчертая, че и на други места тя с основание държи сметка за зависимостта на преводаческите подходи не само от жанра, от периода, от състоянието на книжовния език (развита/ неразвита традиция), на който се превежда, от личните предпочитания на преводача, но и от предполагаемата публика, от предполагаемите функции на творбите. Тук ще добавя друго методологически важно й наблюдение, че най-вероятно в ранния период на средновековната българска култура, текстовете са били съобразявани с устно усвоени вече мелодии и това е *differentia specifica* на песенните жанрове.

Отличен познавач на езика на средновековната българска книжнина, М. Йовчева предлага образцови лексикални анализи с приноси върху формиране на богословската терминология, разграничаване по лексикален критерий на различни хронологични пластове в службите, роля на лексиката за изграждане на висок стил на високите жанрове (особено в среднобългарския период). Изследователката отлично откроява специфичното за отделни ръкописи и тяхната тежест като свидетели на историята на даден текст (срв. глава трета в *Старобългарският служебен миней*, статии 18, 24, 44 и др.), но също така тя умее да види и очертае и общата картина на създаване и развой на старобългарската църковна песен (срв. например 2, 6, 29, 31, 39, 42).

Съществен принос на М. Йовчева към историята на богослужебните текстове са изданията на средновековни български текстове, които тя прати, следвайки най-добрите едиторски традиции (срв. изданието на службата за св. Вит, Модест и Крискентия в най-новата й книга, още 1, 3, 26 и др.).

Особеност на творческия й път е, че тя се заема с трудни и дискуссионни въпроси, на които с търпение и компетентност дири верните отговори и съществените аргументи за изказаните от нея мнения. Намирам за убедителни мненията й относно

пътищата, по които проникват паметите и честванията на светци от западен произход в българския църковен календар и практика, както и предположението ѝ, че е вероятно да са преведени от гръцки в българска среда текстове, за които са изказвани предложения, че може да са преведени от латински сред западните славяни (срв. например 1, 3, 15, 19, 34, 37). Изключително полезни и новаторски са наблюденията и обобщенията на М. Йовчева върху същината (граматични и лексикални страни) на Атонската редакция и върху причините за преводаческата и редакторската дейност на българските монаси на Света гора в края на XIII и XIV век (срв. частта в *Историята*, както и 14 и 17). Изводите ѝ се основават на работа с извори, както и на преценка в нова светлина на наблюденията и предположенията на други учени. Като цяло, впечатлението ми от публикациите на доц. Йовчева е, че тя не се доверява лесно на битувачи в научното пространство хипотези, а внимателно и обективно разисква аргументите „за“ и „против“ дадена хипотеза и се вслушва най-вече в гласовете на изворите, преди да си състави мнение.

Научните постижения и открития на М. Йовчева върху историята на българската култура и християнството в българските земи не остават затворени само в научните кабинети (дълги години тя е научен сътрудник в БАН). Тя прави към тях съпричастни студентите от Богословския факултет на Софийския университет и Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, а също и международна публика – тя е изнасяла лекции и доклади не само у нас, но и на авторитетни форуми в Германия, Италия, Русия, Швеция и др., участвала е в организирането и показването на изложби върху българското културно и духовно наследство у нас и в чужбина. Не само знанията ѝ и точните ѝ преценки, но и колегиалността и добросъвестността допринасят много за отличното завършване на редица научни проекти, в които участва или които ръководи.

Безспорният приносен характер на научните разработки на доц. д-р Мария Йовчева, които променят полето на старобългаристичните и богословски дирения в няколко насоки, както и високият авторитет сред научната общност на нейните открития и на изказаните от нея мнения по спорни научни въпроси ме карат да препоръчам – напълно убедено, без никакво колебание – на почитаемия научен съвет на Богословския факултет да избере доц. д-р Мария Атанасова Йовчева за професор по теология (старобългарска книжнина и химнология).

30 май 2014

Гр. София

